

تحلیل روند تحول فصلنامه تعلیم و تربیت

دکتر بهرام محسن پور*

چکیده

نخستین نشریه تخصصی کشور ما در حوزه‌ی تعلیم و تربیت «مجله اصول تعلیمات» است که وزارت معارف آن را در سال ۱۲۹۸ هجری شمسی منتشر کرد. از آن زمان تا کنون وزارت آموزش و پرورش چند نشریه تخصصی در حوزه‌ی علوم تربیتی منتشر کرده است که فصلنامه تعلیم و تربیت یکی از آن نشریات است. از عمر فعالیت‌های این نشریه بیست سال می‌گذرد. در این مدت، نزدیک به چهارصد مقاله و گزارش اجلاس‌های منطقه‌ای و بین‌المللی درباره تعلیم و تربیت در آن چاپ و منتشر شده‌اند. از میان مقالات چاپ شده، ۳۵ درصد آن‌ها از نوع پژوهش‌های میدانی، ۷ درصد از نوع پژوهش‌های تطبیقی، ۱۱ درصد از نوع ارزش‌یابی، و بقیه شامل مقالاتی تحلیلی و توصیفی است. مقالات پژوهشی حاوی توصیه‌ها و پیشنهادهایی است

که می‌تواند مورد استفاده مسئولان آموزش و پرورش و سیاست‌گذاران آموزشی قرار گیرد. در برخی از مقالات، مسایل مبتلا به آموزش و پرورش مورد بحث و بررسی قرار گرفته و از آن‌چه در نظام آموزشی می‌گذرد سخن به میان آمده است.

همچنین شماری از مقالات در قالب ویژه‌نامه به تبیین مباحث نظری در حوزه علوم تربیتی پرداخته است؛ تا میان عمل و نظر پیوندی استوار برقرار شود.

افزون بر چاپ مقالات، تعداد ۱۶۰ عنوان کتاب و چند مجله در حوزه‌ی علوم تربیتی معرفی شده است که می‌توان آن را گامی مهم در جهت اطلاع‌رسانی تلقی کرد.

اگر چه قضاوت درباره‌ی عملکرد فصلنامه به ارزیابی‌های پیش‌تری نیاز دارد، با این حال، انتشار آن را باید حرکتی سازنده در راه توسعه تعلیم و تربیت و اقدامی سودمند در جهت حل مسائل نظام آموزشی کشور به حساب آورد. این مقاله را آقای دکتر بهرام محسن‌پور عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت معلم نوشته‌اند که بدین‌وسیله از ایشان قدردانی می‌شود.

مقدمه

مورخان کشورمان، انتشار نشریه‌ای خبری را در سال ۱۲۵۳ هجری قمری (۱۲۱۶ هجری شمسی) از سوی میرزا صالح شیرازی، مبدأ پیدایش مطبوعات در ایران به حساب می‌آورند و آن را رخدادی به یاد ماندنی قلمداد می‌کنند. میرزا صالح که در سال ۱۲۳۰ ه. ق. از سوی دولت ایران برای تحصیل به انگلستان رفته بود، مدتی پس از بازگشت از اروپا، اقدام به انتشار نشریه‌ای به نام کاغذ اخبار کرد و به این‌سان باب انتشار در ایران گشوده شد. (مجبوبی اردکانی، ۱۳۷۰، صص ۱۷۹-۱۷۶). به دنبال این رخداد به تدریج تعداد و نوع نشریات خبری در کشور افزایش یافت، سپس نشریاتی تخصصی در حوزه‌های گوناگون علوم پایه، هنر، فرهنگ، ادبیات و علوم انسانی و... منتشر شد.

روزنامه تربیت

در حوزه‌ی تعلیم و تربیت شاید بتوان گفت روزنامه‌ی «تربیت» که نخستین شماره‌ی آن در سال ۱۳۱۴ ه. ق. (۱۲۷۵ ه. ش) منتشر شد، نخستین نشریه‌ای بود که تا حدودی به مسایل آموزش و پرورش کشور توجه داشت. به طوری که این روزنامه در چهارمین سال انتشار خود اخبار آموزش و پرورش، مانند افتتاح مدارس جدید، گزارش فعالیت‌های این مدارس، شرح حال بنیانگذاران و مرییان آن‌ها و نیز اخبار دارالفنون را درج می‌کرد.

به عنوان مثال، در شماره ۲۱۳، روزنامه مذکور که در تاریخ بیست و ششم رجب ۱۳۱۸ قمری (۱۲۷۸ ه. ش) انتشار یافته، درباره یکی از مدارس شهر تهران به نام مدرسه شرف چنین آمده است:

«یکی دو ماه پیش شرحی از مزایای مدرسه‌ی مبارکه‌ی شرف و مجاهدت و مساعی جمیله‌ی مدیر کاردان آن جناب جلالتماب میرزا ابراهیم‌خان میرپنج خلف‌الصدق مرحوم میرزا علی‌اکبر خان آجودان‌باشی توپخانه و معلمین با فضل و همت و اجزای محترم بلند مرتبت این دارالعلم شریف نگاشتیم و

گفتیم عن قریب امتحانی هم از متعلمین این مدرسه خواهد شد. روز چهاردهم ماه گذشته (رجب) برای آزمون شاگردان هندسه‌خوان و سایر متعلمین عموماً انجمنی در آن حوزه‌ی شریفه منعقد شده. جناب مستطاب حاجی نجم‌الدوله معلم کل علوم ریاضی و جناب سلیمان‌خان سرتیپ مهندس از فضلا و برآوردگان مدرسه‌ی مبارکه‌ی دارالفنون نه نفر از هندسه‌خوان‌های مدرسه را امتحان کردند. (فروغی، ۱۳۱۸، ه. ق. صفحه ۸۵۵).

تعداد ۴۳۴ شماره از روزنامه تربیت که فعالیت خود را از سال ۱۲۷۵ هجری شمسی آغاز کرده بود، طی ده سال و نیم یعنی تا سال ۱۲۸۵ منتشر شد. سپس چراغ عمر مطبوعاتی آن با مرگ سردبیر آن به خاموشی گرایید.

مجله اصول تعلیمات

سیزده سال پس از تعطیلی روزنامه تربیت یعنی در اوایل سال ۱۲۹۸ هجری شمسی نشریه‌ای به نام «مجله اصول تعلیمات» منتشر شد و طی تقریباً دو سال فعالیت، ۱۸ شماره‌ی آن انتشار یافت. آن‌گاه با نام «فروغ تربیت» منتشر شد. این مجله نیز حیاتی طولانی نداشت و پس از مدتی کوتاهی تعطیل شد (یغمایی، ۱۳۷۵ ص ۳۴۵).

مجله تعلیم و تربیت

در ادامه‌ی فعالیت‌های مذکور، وزارت معارف بر آن شد که از طریق اداره‌ی تفتیش که یکی از ادارات وابسته به این وزارت بود، نشریه‌ای را منتشر کرد و مباحث تعلیم و تربیت را به بحث بگذارد. زمانی که آقای علی‌اصغر حکمت به عنوان رئیس اداره‌ی تفتیش منصوب شد، اقدام به انتشار نشریه‌ای به نام «تعلیم و تربیت» کرد که نخستین شماره‌ی آن در فروردین‌ماه ۱۳۰۴ منتشر شد. در نخستین شماره‌ی این نشریه درباره‌ی ضرورت انتشار آن چنین آمده است:

«مجله‌ی تعلیم و تربیت که اینک از نظر خوانندگان عظام می‌گذرد، مجموعه‌ای است که به مباحث تربیت و تعلیم و اموری که با این رشته مربوط است، اختصاص دارد. تأسیس مدارس جدید، افزایش دائمی عده‌ی معلمین و لزوم نشر اطلاعات مفیده و توجه به مسایل فنی، همه اسباب و عللی بودند که وجود چنین نشریه‌ای را الزام کردند. بنابراین وزارت معارف از آغاز سال ۱۳۰۴ شمسی مجله‌ی تعلیم و تربیت را در تحت نظر و سرپرستی اداره‌ی تفتیش تأسیس می‌نماید» (حکمت، ۱۳۰۴، ص ۳).

ماهنامه آموزش و پرورش

مجله تعلیم و تربیت از فروردین سال ۱۳۰۴ تا اسفندماه ۱۳۰۶ هر ماه به طور مرتب منتشر می‌شد، لیکن از سال ۱۳۰۶ تا سال ۱۳۱۳ انتشار آن متوقف شد. اما پس از این‌که انتشار آن در سال ۱۳۱۳ از سر گرفته شد، عنوان آن هم از تعلیم و تربیت به ماهنامه آموزش و پرورش تغییر یافت. تغییر این عنوان به سبب گزینش نام آموزش و پرورش به جای تعلیم و تربیت، از سوی فرهنگستان ایران بود.

در سرمقاله ماهنامه آموزش درباره‌ی شروع انتشار این نشریه و تغییر نام آن چنین آمده است:

«آغاز انتشار مجله، از فروردین ۱۳۰۴ بوده و به نام تعلیم و تربیت تا پایان سال ۱۳۰۶ انتشار می‌یافت و در این تاریخ تعطیل گردید تا این‌که در سال ۱۳۱۳ از طرف وزارت فرهنگ و سایل تجدید انتشار آن فراهم آمد و اینک پنج سال متوالی از دوره انتشار جدید آن می‌گذرد. در سال ۱۳۱۷ به مناسبت انتخاب دو کلمه آموزش و پرورش از طرف فرهنگستان به جای تعلیم و تربیت، نام مجله از شماره مردادماه ۱۳۱۷ تغییر یافت ولی این تبدیل اسم به هیچ‌وجه در روش دیرین مجله تفاوتی ایجاد نکرد و در حقیقت مجله آموزش و پرورش همان

مجله تعلیم و تربیت است که پانزده سال پیش تأسیس شده و هشت سال متناوب انتشار یافته است (ماهنامه آموزش و پرورش، ۱۳۱۸، ص ۲).
این مجله که مخاطبان آن معلمان و کارگزاران آموزش و پرورش بودند و نیز مجلات ماهانه بیک که برای دانش‌آموزان سطوح مختلف تحصیلی از سوی وزارت آموزش و پرورش تهیه می‌شد، تا سال ۱۳۵۷ به طور مستمر منتشر می‌شد.

مجله رشد معلم

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، انتشار ماهنامه آموزش و پرورش و نیز مجلات کمک آموزشی بیک به دلیل نیاز به ساماندهی جدید و هماهنگ کردن فعالیت نشریات مذکور با سیاست‌های نوین آموزشی و فرهنگی، متوقف شد. ساماندهی مجدد این نشریات کمک آموزشی، بیش از یکی دو سال به درازا کشید تا مجلات دانش‌آموزی با نام جدید «رشد» فعالیت خود را از سر گرفتند و حضورشان را در صحنه مطبوعات آموزشی اعلام کردند. اما دوران فترتی که از سال ۱۳۵۷ در انتشار ماهنامه آموزش و پرورش به وجود آمده بود تا اواسط سال ۱۳۶۱ ادامه یافت. سرانجام در مهر ماه سال ۱۳۶۱ مجله‌ای به نام «رشد معلم» که مخاطبان آن بیشتر معلمان بودند، به جرگه‌ی نشریات وزارت آموزش و پرورش پیوست و به فترتی که در انتشار ماهنامه آموزش و پرورش رخ داده بود، پایان بخشید. در واقع این نشریه جایگزین ماهنامه آموزش و پرورش شد و با دنبال کردن اهدافی جدید فعالیت خود را آغاز کرد.

با نگاهی به سر مقاله‌ی نخستین شماره‌ی رشد معلم، می‌توان با اهداف آن آشنا شد:

«رشد معلم عنوان گویایی است. گویای اینکه معلم در جهاد مقدس خود راه مستقیم را برگزیده است؛ می‌داند چه می‌خواهد و مقصدش کجاست. تحرکش جهت دارد و آگاهی‌دهنده به سوی سر منزل مقصود است. رشد و

شکوفای کردن استعداد‌های نهفته را بر عهده دارد. مجله‌ی «رشد معلم» که پاسخی است به این خواست مقدس، بر آن است که به یاری معلمان در پیاده کردن خط انقلاب در آموزش و پرورش بشتابد. اصول مبانی تعلیم و تربیت اسلامی را تقویت نماید. در افزایش دانش و مهارت حرفه‌ای همکاران بکوشد (خلیجی، ۱۳۶۱، ص ۳).

فصلنامه تعلیم و تربیت

اگرچه انتشار مجله رشد معلم و سپس انتشار دیگر مجلات رشد تخصصی در حوزه‌های فیزیک، شیمی، ریاضیات، ادب فارسی و... می‌توانست به انتظارات آموزشی معلمان و دبیران پاسخ بگوید، با این حال، ضرورت انتشار نشریه‌ای که مسایل تعلیم و تربیت را به صورت علمی و تخصصی مطرح کند، برای مسئولان وزارت آموزش و پرورش کاملاً محسوس بود. به همین دلیل، در تاریخ سی‌ام بهمن ۱۳۶۲، دکتر غلامعلی حداد عادل، رئیس سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی جلسه‌ای با حضور آقایان مرتضی امین‌فر، محمدحسن آموزگار، علی‌اکبر نصیری، امان‌الله صفوی و بهرام محسن‌پور تشکیل داد و موضوع انتشار نشریه‌ای تخصصی در حوزه علوم تربیتی را به بحث و بررسی گذاشت. در پی آن، جلسات دیگری نیز تشکیل شد و انتشار نشریه‌ای جدید با عنوان «فصلنامه تعلیم و تربیت» مورد موافقت قرار گرفت و مقدمات انتشار آن فراهم شد. سرانجام اولین شماره‌ی فصلنامه تعلیم و تربیت در بهار ۱۳۶۴ به زیور طبع آراسته شد و به این سان نشریه دیگری در حوزه‌ی علوم تربیتی پا به عرصه‌ی وجود گذاشت (صفوی، بی‌تا).

فصلنامه «تعلیم و تربیت» که با انتشار هشتادمین شماره‌ی خود در بهار سال ۱۳۸۴، بیستمین سال حیات مطبوعاتی خود را پشت‌سر گذاشت، از معدود نشریاتی است که توانسته است بی‌وقفه در عرصه‌ی نشریات تخصصی به حضور خود ادامه دهد و در حد توان، گامهایی در راه اعتلای تعلیم و تربیت

کشور بردارد. بنابراین به جاست که در این نوشتار روند تحول آن به اختصار بررسی و تحلیل شود به این امید که خوانندگان با شمه‌ای از سیاست‌ها و پیشینه‌ی آن آشنا شوند.

قلمرو و حوزه‌ی فعالیت فصلنامه

در طول بیست سال فعالیت مجله و طی سیصد جلسه‌ای که با حضور اعضای هیأت تحریریه تشکیل شده مجموعاً ۳۷۱ مقاله، ۲۵ گزارش مربوط به اجلاس منطقه‌ای و بین‌المللی و نیز چند گزارش در زمینه معرفی ساختار و تشکیلات اداری معاونت‌های تابعه وزارت آموزش و پرورش به چاپ رسیده است. گذشته از آن ۱۶۰ عنوان کتاب و نیز چند نشریه در حوزه علوم تربیتی که به زبان فارسی و گاهی انگلیسی منتشر شده. در بخش پایانی این مجلات معرفی شده‌اند. از میان ۳۷۱ مقاله مذکور، ۱۲۸ مقاله یعنی ۳۵٪ کل مقالات، از نوع پژوهش‌های میدانی، ۲۵ مقاله یعنی ۷٪ از نوع پژوهش‌های تطبیقی، ۴۱ مقاله یا ۱۱٪ از نوع ارزشیابی، ۳۱ مقاله یا ۹٪ از نوع ترجمه و مابقی شامل مقالاتی تحلیلی و توصیفی بوده است.

برای نشان دادن طیف و گستره‌ی مقالات فصلنامه در سال‌های گذشته، براساس عنوان مقالات، نوشته‌ها طبقه‌بندی کلی شده که فراوانی و درصد آن‌ها از نظر موضوع و مضمون مقالات، در جدول زیر ارائه شده است.

عناوین و گستره‌ی مقالات مندرج در فصلنامه تعلیم و تربیت

از بهار ۱۳۶۴ تا زمستان ۱۳۸۳

ردیف	فراوانی	عنوان مقالات	ردیف	فراوانی	عنوان مقالات	ردیف	فراوانی	عنوان مقالات
۰/۵	۲	زبان‌آموزی و دوزبانگی	۱/۸	۷	تعلیم و تربیت اسلامی	۱۳	۴۹	برنامه درسی
۰/۵	۲	آموزش بزرگسالان و سوادآموزی	۱/۸	۷	تکنولوژی آموزشی	۱۱	۴۱	ارزشیابی، سنجش و اندازه‌گیری و پیشرفت تحصیلی
۰/۵	۲	شورای عالی آموزش و پرورش	۱/۸	۷	افت تحصیلی و تکرار پایه	۱۰	۳۷	مدیریت آموزشی
۰/۲۶	۱	اختلالات یادگیری	۱/۸	۷	آموزش و پرورش استثنایی	۷	۲۵	آموزش و پرورش تطبیقی
۰/۲۶	۱	مدارس تجربی	۱/۶	۶	آموزش‌های فنی و حرفه‌ای	۶/۵	۲۴	روش‌های تدریس و یادگیری
۰/۲۶	۱	آموزش هنر	۱/۳	۵	بهداشت روانی	۵/۶	۲۱	برنامه‌ریزی آموزشی
۰/۲۶	۱	آموزش اخلاق	۱/۰۷	۴	تربیت‌بندی	۵/۳	۲۰	تحقیقات آموزشی
۰/۲۶	۱	آموزش از راه دور	۱/۰۷	۴	آرای تربیتی و تاریخ آموزش	۴/۸	۱۸	روانشناسی و فراتشناخت
۰/۲۶	۱	فضاهای آموزشی	۱/۰۷	۴	مسائل تربیتی	۳/۴	۱۶	مباحث مربوط به معلم
۰/۲۶	۱	دانش‌آموزان	۰/۸	۳	مدارس غیر انتفاعی	۲/۷	۱۴	اقتصاد آموزش و پرورش
۰/۲۶	۱	مسأله‌شناسی در آموزش و پرورش	۰/۵	۲	آموزش متوسطه	۳/۷	۱۴	جامعه‌شناسی آموزش و پرورش
۰/۲۶	۱	مجمع‌های آموزشی	۰/۵	۲	آموزش ابتدایی	۲/۶	۱۰	مشاوره و راهنمایی
			۰/۵	۳	آموزش پیش‌دبستانی	۱/۸	۷	فلسفه آموزش و پرورش

انتشار ویژه‌نامه‌ها

یکی از باورهای هیئت تحریریه در زمینه اعتلای کیفیت مجله این بوده است که در فرصت‌های مناسب، ویژه‌نامه‌هایی در حوزه‌های متفاوت علوم تربیتی منتشر کند و با بررسی مباحث تعلیم و تربیت از جنبه‌های گوناگون، به انتظارات مخاطبان به ویژه مدیران، مسؤولان اجرایی و سیاست‌گذاران وزارت آموزش و پرورش پاسخ بگوید. از این رو مقدمات انتشار ویژه‌نامه‌ها و ضوابط تهیه آن‌ها در سال ۱۳۷۷ فراهم شد و نخستین شماره در سال ۱۳۷۸ منتشر شد.

۱. این طبقه‌بندی کلی احتمالاً نشان‌دهنده‌ی دقیق همه‌ی موضوعات مورد بحث مقالات نیست، زیرا در یک مقاله جنبه‌های گوناگون یک مقوله تعلیم و تربیتی بررسی شده است.

به طوری که تاکنون ویژه‌نامه‌هایی در زمینه‌ی برنامه‌درسی، آموزش و پرورش تطبیقی، مشاوره و راهنمایی، جامعه‌شناسی آموزش و پرورش، برنامه‌ریزی آموزشی، روش‌های تدریس، ارزشیابی تحصیلی و تربیت معلم انتشار یافته است.

ویژه‌نامه‌هایی که تا سال ۱۳۸۲ منتشر شده، ویژه‌نامه‌هایی «موضوع محور» بوده‌اند، از این رو می‌توان از آن‌ها به عنوان ویژه‌نامه‌های «نسل اول» یاد کرد. البته سیاست انتشار ویژه‌نامه‌های «موضوع محور» در یکی دو سال اخیر مورد تجدیدنظر قرار گرفته و در سیاست‌گذاری‌های جدید، انتشار ویژه‌نامه‌های «مسأله محور» مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین برای اجرای چنین سیاستی هیئت تحریریه طی چندین جلسه، فهرستی از مسایل مهم آموزشی را تنظیم کرد. آنگاه براساس رأی‌گیری اولویت موضوع‌ها را انتخاب کرد و از میان فهرست مسایل آموزشی، ۱۳ عنوان برای فصلنامه‌های مسأله محور به شرح زیر در اولویت قرار گرفت.

۱. جهانی شدن و آموزش و پرورش
۲. آموزش و پرورش و کاربرد فناوری اطلاع‌سازی (IT)
۳. آموزش و پرورش و آسیب‌های اجتماعی
۴. آموزش و پرورش و ارزشیابی
۵. برنامه‌های درسی و روش‌های تدریس
۶. آموزش و پرورش و بازار کار
۷. تربیت معلم
۸. آموزش و پرورش و نابرابری‌های آموزشی
۹. پژوهش در آموزش و پرورش
۱۰. رابطه آموزش و پرورش و آموزش عالی
۱۱. سازمان و تشکیلات در آموزش و پرورش

۱۲. منابع مالی در آموزش و پرورش

۱۳. تجربه‌ی نوآوری و اصلاحات در آموزش و پرورش

پس از انتخاب عناوین بالا، طی فراخوانی در شهریور ماه ۱۳۸۱، از افراد صاحب‌نظر و صلاحیت‌دار برای پذیرش مسؤلیت سردبیری و تدارک مقالات مربوط به ویژه‌نامه‌های مسأله محور، دعوت به عمل آمد. از آن زمان تاکنون، شماری از اشخاص دارای شرایط، همکاری خود را برای تهیه ویژه‌نامه‌های مسأله محور اعلام کرده‌اند که امید می‌رود با انتشار این نوع ویژه‌نامه‌ها فصل جدیدی در این زمینه گشوده شود و گام‌هایی دیگر در راه اعتلای تعلیم و تربیت کشور برداشته شود.

انتخاب مقالات برتر

در سال ۱۳۶۸، برنامه‌ای با عنوان انتخاب مقالات برتر مورد توجه و تصویب هیئت تحریریه قرار گرفت تا به این طریق ضمن تجلیل از نویسندگان مقالات توجه نویسندگان و پژوهشگران برای همکاری جلب کنند. به این ترتیب سال ۱۳۶۷ به عنوان مبداء اجرای این سیاست تعیین شد و مقالات مندرج در مجلات سال ۱۳۶۷ طی یک ارزشیابی دو مرحله‌ای مورد ارزیابی قرار گرفت. سرانجام در مرحله دوم ارزیابی، سه مقاله برتر انتخاب شد که گزارش فرایند انتخاب مقالات، شیوه ارزشیابی و نیز نحوه‌ی اعطای جوایز در شماره‌های مسلسل ۲۲ و ۲۳ فصلنامه درج شد (فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۳۶۹، صفحات ۸۷-۷۸).

برنامه انتخاب مقالات برتر مربوط به مقالات چاپ سال ۱۳۶۸ نیز دنبال شد و گزارش تفصیلی آن در شماره مسلسل ۲۷ و ۲۸ فصلنامه منتشر گردید (فصلنامه تعلیم و تربیت، ۱۳۷۰، صفحات ۱۵۴-۱۳۴).

متأسفانه اجرای این برنامه طی سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۴ متوقف شد اما برنامه مذکور در سال‌های ۱۳۷۵، ۱۳۷۶ و با گنجاندن مقالاتی از چند مجله

دیگر حوزه علوم تربیتی، به اجرا در آمد (قمری، فصلنامه تعلیم و تربیت سال ۱۳۷۹، صفحات ۱۳۴-۱۲۵).

برنامه انتخاب مقالات برتر برای سومین بار در سال ۱۳۸۳ پی‌گیری شد و مقالات منتشر شده در سال‌های ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۲ برای ارزیابی برگزیده شد و از میان مقالات سال‌های مذکور، به نویسندگان پنج مقاله برتر جوایزی اعطا شد. با وجود وقفه‌هایی که تاکنون در این زمینه پیش آمده است، همچنان انتظار می‌رود که چنین سیاستی دنبال شود و از آن به عنوان راهکاری برای قدردانی از همکاران فصلنامه و جلب همکاری نویسندگان و پژوهشگران حوزه علوم تربیتی استفاده شود.

اعضای هیئت تحریریه از همان آغاز نسبت به فرایند داوری مقالات توجهی خاص داشته است. در فرایند داوری مقالات، چنانچه نوشته‌ای همسو با اهداف فصلنامه باشد، با توجه به موضوع مقاله، از میان متخصصان حوزه علوم تربیتی سه داور به وسیله هیئت تحریریه انتخاب می‌شود.^۱ آنگاه داوران نوشته‌ی موردنظر را براساس ضوابطی که فصلنامه در اختیار آن‌ها می‌گذارد، ارزیابی می‌کنند. چنانچه دو داور از میان سه داور مقاله‌ای را تأیید کنند، پس از اظهارنظر نهایی هیئت تحریریه، مقاله تصویب می‌شود. در مواردی که نوشته نیاز به اصلاح داشته باشد پس از اعمال اصلاحات نویسنده و تأیید اصلاحات به وسیله داوران، مقاله مورد تأیید نهایی قرار می‌گیرد. البته ملاک‌های ارزیابی و مقالات بارها مورد تجدیدنظر و بازنگری قرار گرفته و اصلاحات لازم در آن انجام شده است تا مقالات حتی‌الامکان به دور از قضاوت شخصی ارزیابی شوند.

۱. در سال جاری (۱۳۸۴) چهار داور برای مقالات قابل قبول تعیین می‌شود و برای تصویب چاپ مقاله در فصلنامه سه نظر مثبت آنان لازم است.

تلاش برای اعتلای درجه علمی فصلنامه

تا سال ۱۳۶۹ نام فصلنامه «تعلیم و تربیت» در فهرست مجلات دارای اعتبار علمی وزارت علوم ثبت نشده بود و به مقالاتی که در آن به چاپ می‌رسید، از نظر دانشگاهها امتیازی تعلق نمی‌گرفت. اما با پیگیری‌های لازم و بر مبنای ارزشیابی‌هایی که از مقالات مجله به عمل آمد، فصلنامه تعلیم و تربیت از تابستان ۱۳۶۹ از نظر مرکز سیاست‌گذاری‌های علمی کشور، واجد اعتبار علمی - کاربردی شد و در محافل دانشگاهی در شمار نشریات معتبر علمی قرار گرفت. هر چند که احراز چنین امتیازی، پیشرفت قابل توجهی تلقی می‌شود، اما تلاش برای ارتقای سطح علمی فصلنامه از علمی - کاربردی به علمی - پژوهشی ادامه دارد و امید می‌رود که با افزایش تعداد مقالات پژوهشی از سویی و تجدیدنظر در ارزشیابی‌های وزارت علوم از سوی دیگر، مجله به سطح موردنظر علمی - پژوهشی ارتقا یابد.

صرف‌نظر از مورد بالا، براساس نتایج ارزشیابی‌های برگزارکنندگان نخستین جشنواره مطبوعات کشور فصلنامه در سال ۱۳۷۱ رتبه دوم و در جشنواره ۱۳۷۳ رتبه برتر را در میان نشریات پژوهشی تربیتی کشور کسب کرد و هیئت تحریریه فصلنامه از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی مورد تقدیر قرار گرفت.

بدون شک تولد و ادامه‌ی فعالیت‌های فصلنامه طی دو دهه‌ی اخیر مرهون تلاش افراد فراوانی است. در صف مقدم این تلاش‌ها اعضای هیئت تحریریه قرار دارند که با صرف وقت و حضور در جلسات و نوشتن مقاله و ارزیابی مقالات رسیده، امکان تداوم فعالیت‌های مجله را فراهم آورده و سبب استمرار انتشار آن شده‌اند. از این گذشته، سهم بسیار زیادی از تلاش‌ها به سر دیران و مدیران داخلی فصلنامه تعلق دارد. آقایان دکتر مرتضی امین‌فر از بهار ۱۳۶۴ تا تابستان ۱۳۶۷، دکتر محمود مهر محمدی از پاییز ۱۳۶۷ تا تابستان ۱۳۷۱، دکتر

علیرضا کیامنش از پاییز ۱۳۷۱ تا تابستان ۱۳۷۴، مجدداً دکتر محمود مهرمحمدی از پاییز ۱۳۷۴ تاکنون به عنوان سر دبیر، و نیز آقایان امان‌الله صفوی از بهار ۱۳۶۴ تا تابستان ۱۳۶۸، محمدباقر جلالی، از پاییز ۱۳۶۸ تا بهار ۱۳۸۰، سید حسین حسینی‌نژاد از تابستان ۱۳۸۰ تا پاییز ۱۳۸۱ و علی سعیدی از زمستان ۱۳۸۱ تاکنون به عنوان مدیر داخلی فصلنامه انجام وظیفه کرده‌اند. اینان در این مدت بار سنگینی را بر دوش کشیده و از هیچ تلاشی در راه اعتلای فصلنامه دریغ نورزیده‌اند. همچنین خانم دکتر گلنار مهران و دکتر منصور علی حمیدی که سال‌هاست زحمت ترجمه فارسی به انگلیسی چکیده مقالات را عهده‌دارند از دیگر کسانی هستند که در تداوم فعالیت فصلنامه نقشی به سزا داشته‌اند.

نتیجه‌گیری

در کنار دهها مجله تخصصی «رشد» و چند نشریه‌ی دیگر در حوزه‌ی تعلیم و تربیت که در حال حاضر از سوی وزارت آموزش و پرورش منتشر می‌شود، فصلنامه تعلیم و تربیت از جمله نشریاتی است که مطالعه‌ی جنبه‌های علمی تعلیم و تربیت و نیز پرداختن به مباحث نظری، علوم تربیتی را وجهی همت خویش قرار داده است. لذا این نشریه با مخاطب قرار دادن طیف وسیعی از خوانندگان از جمله معلمان، مدیران، کارگزاران آموزش و پرورش و نیز دانشجویان رشته‌های متفاوت علوم تربیتی، می‌کوشد موضوعات اساسی تعلیم و تربیت را با آنها در میان بگذارد و میان نظر و عمل پیوندی عمیق ایجاد کند.

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، در خلال بیست سالی که از عمر فعالیت‌های فصلنامه می‌گذرد، نزدیک به ۲۰۰ مقاله مبتنی بر پژوهش، در این نشریه مندرج شده که هر یک از این مقالات حاوی توصیه‌ها و پیشنهادهایی کاربردی است و انتظار می‌رود مسؤولان اجرایی آموزش و پرورش از سطح مدرسه گرفته تا دیگر سطوح بالای مدیریت، این توصیه‌ها و پیشنهادها را مورد توجه قرار دهند

و زمینه را برای کاربست آن‌ها فراهم سازند. بدون شک اگر این مهم انجام شود، می‌توان امیدوار بود که فصلنامه به بخشی از اهداف اصلی خود دست یافته است.

افزون بر مقالات تحقیقی، مباحث نظری گوناگونی عمدتاً از طریق ویژه‌نامه‌ها در حوزه‌های متفاوت علوم تربیتی مورد بحث قرار گرفته و تلاش شده است تا جنبه‌های نظری رشته‌ها و زیر مجموعه‌های علوم تربیتی تبیین شود و دیدگاه‌های جدیدی که در عرصه‌ی این علم میان رشته‌ای مطرح است، به خوانندگان معرفی شود.

در کنار مباحث نظری، مسایل مبتلا به آموزش و پرورش کشور مانند خسارت‌های اقتصادی ناشی از شکست تحصیلی، علل و عوامل افت تحصیلی، تنگناهای مدیریتی، مسایل برنامه‌ریزی درسی، نابرابری فرصت‌های آموزشی، مسایل تربیت معلم، مشکلات ارزشیابی و عملکرد تحصیلی دانش‌آزوان، مسایل مربوط به مشاوره و راهنمایی، تربیت‌بدنی، بهداشت روانی، آموزش کودکان استثنایی و دهها مسأله‌ی دیگر که نظام آموزش و پرورش با آن‌ها مواجه است، مورد تجزیه و تحلیل، نقد و بررسی قرار گرفته و تلاش شده است تا تصویر روشنی از آن‌ها ترسیم شود. از این گذشته فصلنامه کوشیده است تا با ترجمه و انتشار گزارش اجلاس‌های بین‌المللی و منطقه‌ای، مربوط به آموزش و پرورش، چشم‌اندازی جدید در برابر خوانندگان خود بگشاید و آن‌ها را از آنچه در زمینه‌ی تعلیم و تربیت در سطح جهان می‌گذرد، آگاہ سازد. به سخن دیگر، نشریه با انعکاس توصیه‌نامه‌های اجلاس‌های مذکور کوشش کرده است، دیدگاه‌های جدید و نوآوری‌های آموزشی را به مسئولان نظام آموزشی معرفی کند.

تأکید بر انتشار مقالات تألیفی و پژوهشی و اجتناب از چاپ مقالات ترجمه شده جز در موارد معدود، یکی از سیاست‌هایی بوده که فصلنامه آن را دنبال

کرده است و این سیاست به ویژه در سال‌های اخیر به صورت جدی پیگیری شده است.

معرفی کتاب بخش دیگری از فعالیت‌های فصلنامه به شمار می‌رود که از همان سال‌های آغازین فعالیت مجله آغاز شده و تاکنون ادامه دارد و باید از آن به عنوان اقدامی مثبت در زمینه اطلاع‌رسانی یاد کرد.

آنچه به عنوان سخن پایانی در اینجا باید ذکر کرد، این است که مقالات فصلنامه باید از جنبه‌های گوناگون مورد ارزیابی قرار گیرد تا با شناسایی کاستی‌ها و نارسایی‌های موجود، در برطرف کردن آن‌ها تلاش شود. بنابراین ضرورت دارد که مقالات پژوهشی پیوسته از جنبه روش‌شناسی، تحلیل‌های آماری و نیز کاربردی بودن مورد ارزیابی قرار گیرد و دستاوردهای عملی و علمی و نقش آن‌ها در تولید دانش بررسی شود. البته در گذشته با ارسال فرم نظرخواهی برای خوانندگان نوعی ارزشیابی از فصلنامه به عمل آمده است، با این حال تداوم ارزشیابی فصلنامه امری ضروری است و باید برای بهبود فصلنامه از نتایج ارزشیابی سود جست.

در ضمن، چون بخش قابل ملاحظه‌ای از مقالات چاپ شده، مسایل و مشکلات جاری نظام آموزشی را مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده، سزاوار است که با نظرخواهی از مخاطبان این مقالات، میزان سودمندی آن‌ها مورد ارزشیابی قرار گیرد. همچنین جا دارد که حوزه‌ها و زمینه‌هایی که تاکنون مورد توجه قرار نگرفته یا درباره‌ی آن‌ها بحث چندانی به عمل نیامده است، شناسایی شود و باب بحث درباره‌ی آن‌ها گشوده شود و در نتیجه مسیر فعالیت‌های آینده نشریه با وضوح بیشتری ترسیم شود.

منابع

- حکمت، دکتر علی اصغر (۱۳۰۴)، مجله تعلیم و تربیت، تهران: انتشارات وزارت معارف.
- خلیجی، دکتر محسن، سر مقاله، رشد معلم، تهران: انتشارات وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، شماره ۱، مهر ماه ۱۳۶۱.
- صفوی، امان‌الله، مجموعه صورت‌جلسات فصلنامه تعلیم و تربیت، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی، منتشر نشده، بی‌تا.
- فروغی، (ذکاءالملک) محمدحسین، تربیت، روزنامه آزاد هفتگی، تهران: شماره ۲۱۳، رجب سال ۱۳۱۸ ه.ق.
- قمری، حیدر، گزارش انتخاب مقالات برتر علوم تربیتی سال‌های ۱۳۷۵ و ۱۳۷۶، فصلنامه تعلیم و تربیت، تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت، ۱۳۷۹.
- گزارش مرحله به مرحله اجرای برنامه انتخاب بهترین مقالات سال ۱۳۶۷، فصلنامه تعلیم و تربیت. شماره مسلسل ۲۲ و ۲۳، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، ۱۳۶۹.
- گزارشی از برنامه انتخاب بهترین مقالات سال ۱۳۶۸، فصلنامه تعلیم و تربیت شماره مسلسل ۲۷ و ۲۸، سال ۱۳۷۰، صفحات ۱۴۳ تا ۱۵۴.
- ماهنامه آموزش و پرورش، نامه ماهانه فنی و رسمی وزارت فرهنگ، تهران: ناشر اداره کل نگارش، سال نهم، شماره نخست، ۱۳۱۸.
- محبوبی اردکانی، دکتر حسین (۱۳۷۰)، تاریخ مؤسسات تمدنی جدید در ایران، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- یغمایی، اقبال (۱۳۷۵)، وزیران علوم و معارف و فرهنگ ایران، تهران: انتشارات مرکز، نشر دانشگاهی.

شروېشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی